

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ГУМАНІТАРНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано сучасний стан розроблення проблем державного управління гуманітарною сферою в Україні. Виокремлено основні напрямки і ті проблеми, які залишаються недостатньо дослідженими.

Ключові слова: державне управління, гуманітарна сфера, наукові дослідження, наукові школи, напрямки досліджень.

Белашова Н. В. Государственное управление гуманитарной сферой в Украине в свете современных научных исследований.

В статье проанализировано современное состояние разработки проблем государственного управления гуманитарной сферой в Украине. Выделены основные направления и те проблемы, которые остаются недостаточно исследованными.

Ключевые слова: государственное управление, гуманитарная сфера, научные исследования, научные школы, направления исследований.

Bielashova N. V. Humanitarian Sphere Governance in Ukraine: Current State of Research.

The article analyzes the current state of the scientific research on the issues of humanitarian sphere governance in Ukraine. The author determines the main directions for further research of the insufficiently studied issues.

Keywords: governance, humanitarian sphere, research, scientific schools, directions of research.

Державне управління як окрема наука в Україні проходить процес свого становлення упродовж останніх двох десятиліть. Її дослідницький інструментарій і досі розробляється та доповнюється, а серед відомих фахівців багато вихідців з інших суміжних наук – правознавства, філософії, історії, політології, економіки тощо. Завдяки цьому наука державного управління, окрім власної, послуговується методологією цих наук, а дослідження у сфері державного управління значною мірою носять міждисциплінарний характер. Це характерно і для праць, присвячених державному управлінню гуманітарною сферою, значна частка з яких написана юристами, істориками, культурологами, філософами, психологами та представниками інших наукових спеціальностей.

Метою статті є аналіз сучасного стану розроблення проблем державного управління гуманітарною сферою в Україні, виокремлення основних напрямків і тих проблем, які залишаються недостатньо дослідженими.

Вітчизняна школа дослідників державного управління значною мірою базується на теоретичних здобутках радянської наукової школи. Відомі вчені Г. Атаманчук В. Афанасьєв, Е. Дунаєв, Ю. Козлов, Б. Курашвілі, Ю. Тихомиров, С. Хан, В. Черковець та багато інших вже в 70–80-х роках минулого століття досліджували процеси наукового управління суспільством, складові елементи науки управління, державно-управлінські відносини, проблеми ефективності роботи управлінських органів тощо. Однак ці дослідження переважно вийшли з-під пера науковців у сфері економіки та права.

Уже з другої половини 90-х років минулого століття все більше уваги зазначеній проблемі починають приділяти фахівці – теоретики і практики з державного управління. Серед сучасних російських вчених теоретичні аспекти державного управління чи не найбільш послідовно розробляє Г. В. Атаманчук [1–3], у працях якого наведено докладну характеристику основних категорій державного управління, а сам процес управління розглядається як ключовий фактор загального розвитку суспільства. Досить плідно в царині теорії державного управління працює ще один російський дослідник В. В. Лобанов [4]. Він послідовно аналізує сутність і типи державного управління, механізми державного управління, складні процеси розробки, ухвалення й реалізації управлінських рішень та ін. Окрім Москви та Санкт-Петербурга, у Російській Федерації склалися регіональні наукові школи, однак переважно вони працюють у складі університетських юридичних факультетів.

Вчені західноєвропейських держав розглядають теоретичні аспекти державного управління переважно як складову теорії права чи інших наук – політології, соціології, філософії, культурології. При цьому державне управління гуманітарною сферою, як правило, не розглядається комплексно. Більшість практичних проблем державного управління гуманітарною сферою аналізуються ними як

предмет дослідження культурології. Серед відомих західних дослідників цього напрямку варто відзначити П. Делунда, Е. Еверитта, Ч. Лендрі, С. Манді, Ф. Матарассо, Г. Райта та інших.

Українська школа державного управління представлена на початку 1990-х років роботами В. Б. Авер'янова, В. Д. Бакуменка, В. В. Цветкова, Н. Р. Нижник та інших дослідників, більшість з яких були фахівцями з адміністративного права. Разом із тим спрямування їхніх наукових пошуків на розроблення методологічних засад державного управління дало змогу закласти фундамент й обґрунтувати основні теоретичні положення науки державного управління. Так, у 1995 році побачила світ монографія Н. Р. Нижник «Государственно-управленческие отношения в демократическом обществе» [5], в якій докладно розкрито сутність і соціальне призначення державно-управлінських відносин у демократичній державі, статус і зміст державно-управлінських відносин, організаційно-правові аспекти виникнення, існування та припинення державно-управлінських відносин. У процесі дослідження державно-управлінських відносин як цілісної системи автор використала нові методологічні підходи із виділенням елементів і проблем їх правового регулювання. У свою чергу, В. В. Цветкову належить ряд індивідуальних монографій [6, 7], в яких докладно визначено питання теорії державного управління, критерії та основні фактори ефективності управління, проаналізовано місце і роль державного управління в суспільстві. Автор також обґрунтовує положення про те, що державне управління повинне базуватися на демократичних принципах. Фактично ці роботи дали поштовх для подальших наукових розробок із теорії державного управління.

Упродовж останніх двох десятиліть в Україні склалися й окремі наукові школи, переважно на базі Національної академії державного управління при Президентів України та її регіональних інститутів, Хмельницького університету управління та права та ін. У Києві потужні наукові школи у сфері державного управління працюють також у Національному інституті стратегічних досліджень при Президентів України, Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Інституті законодавства Верховної Ради України та ін. Серед інших регіонів України активні наукові пошуки у сфері державного управління ведуться науковцями Дніпропетровська, Донецька, Львова, Одеси, Харкова, Хмельницького та інших міст. Зусиллями таких вчених, як В. Б. Авер'янов, В. Д. Бакуменко, С. Д. Дубенко, В. М. Князєв, В. І. Мельниченко, П. І. Надолішній, Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко, П. М. Петровський, В. В. Цветков та багато ін. було закладено підґрунтя для розвитку науки державного управління в Україні. Підготовлені ними індивідуальні й колективні монографії, підручники й навчальні посібники [8–10], словники [11, 12] та інша довідкова література загалом достатньо розкривають теоретичні аспекти науки державного управління, її мету і завдання, роль і місце серед інших гуманітарних наук, окреслюють перспективи подальшого розвитку.

Однак зазначені дослідження передусім присвячені загальним проблемам державного управління, натомість питання гуманітарного розвитку в Україні на той час досліджувалися представниками інших наук – історії, філософії, культурології тощо. Із початку 2000-х років зростає кількість дисертаційних досліджень, які так чи інакше торкаються проблем державного управління гуманітарною сферою. На сьогодні наявний потужний масив наукових праць, як українських, так і зарубіжних, що розкривають окремі аспекти державного управління гуманітарною сферою. Тому підготовка комплексного наукового дослідження у цій сфері неможлива без докладного вивчення й осмислення праць попередників та урахування їхніх здобутків і пропозицій.

Як уже зазначалося, праць, які безпосередньо присвячені проблемам державного управління в гуманітарній сфері, на сьогодні досить мало. Однією з найпотужніших за своїм науковим потенціалом є колективна монографія за редакцією С. І. Здіорука «Гуманітарна політика Української Держави в новітній період» [13]. Автори дослідження передусім наголошують на необхідності забезпечення розвитку потенціалу людини, її здоров'я та добробуту. При цьому чи найважливішою складовою такого розвитку вважають духовний потенціал особистості. У сфері державної політики значна увага приділена державно-конфесійним відносинам, забезпеченню свободи совісті та релігійних прав громадян у відповідності до світової практики й міжнародних зобов'язань нашої держави.

Серед комплексних робіт також слід відзначити науковий доробок С. А. Кіндзерського. Йому належить дисертаційне дослідження [14] та ряд наукових праць із державного управління в гуманітарній сфері регіону України, в яких послідовно простежено еволюцію поняття «гуманізму» та його «перевідкриття» й «оновлення» в сучасний період. Як і більшість фахівців, автор розглядає державне управління в гуманітарній сфері через її складові структурні елементи: освіту, культуру, охорону здоров'я, спорт та ін. Разом із тим акцент робиться на духовній сфері, оскільки вона, на його переконання, пов'язана із формуванням особистості, із розумовою діяльністю, проявом певних поглядів та позицій, що породжені життям та обумовлені історичним досвідом [14, с. 179]. Аналіз державної гуманітарної політики регіону України дав змогу досліднику висловити ряд положень і рекомендацій

щодо реформування сфери й удосконалення чинного законодавства, окремі з них є актуальними й сьогодні.

Узагальнений матеріал з питань державної політики в гуманітарній сфері наведено в навчальному посібнику «Гуманітарна політика в Україні» [15], авторами якого є відомі фахівці-гуманітарії В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський та С. А. Чукут. Однак ця робота розрахована здебільшого на студентів, тому лише окреслює коло основних проблем та подає найбільш усталені підходи до організації діяльності державних органів та державної політики в гуманітарній сфері зокрема.

Проблеми гуманітарної політики України в контексті сучасного культурного розвитку активно досліджує Ю. П. Богуцький [16]. Автор робить висновок про наявність кризових явищ в сучасній культурі, що характерно не лише для України, а й для більшості розвинутих держав упродовж уже кількох десятиліть. На думку вченого, це свідчить про загрозу навіть самій можливості підтримувати фізичне існування людської цивілізації з причини неспроможності людства здійснити кардинальні зміни в орієнтації та провідних чинниках культурного розвитку [17, с. 142]. Саме тому процес управління гуманітарною сферою, у тому числі сферою культури, потребує модернізації та пошуку шляхів виходу із кризи. Щоб зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки процесів та явищ, Ю. Богуцький робить докладний аналіз періодів розвитку культурного процесу, виокремлює етапи розвитку та стагнації культури, наводить фактори виникнення та подолання кризових явищ у сучасній культурі. При цьому найфундаментальнішим із факторів, що породжують кризу, фахівець вважає дисбаланс між розвитком техногенних засобів завоювання світу людиною та засобів посилення її влади над власним суспільним буттям, а отже, і засобів раціонального контролювання технічного прогресу [17, с. 163]. При цьому вагомою заслугою автора є окреслення потенційних перспектив культурної динаміки в контексті самоорганізації суспільства.

Підсумком наукових пошуків розуміння місця й ролі культури, культуротворчої сутності людини як соціальної істоти й особистості, проблем ідеології на межі тисячоліть стало спільне видання визнаних дослідників гуманітарної сфери Л. Губерського, В. Андрущенка та М. Михальченка «Культура, Ідеологія, Особистість: Методолого-світоглядний аналіз» [18]. Ця праця стала своєрідною енциклопедією останніх теоретичних досягнень і авторських підходів до розуміння таких понять, як культура, антикультура, контркультура, культуротворчість, ідеологія сталого людського розвитку тощо. Разом із тим дослідники розкривають чимало практичних питань, важливих у контексті нашого дослідження, серед яких маніпуляція свідомістю мас засобами культури, використання ідеології, адаптація суспільної системи до виклику науково-технічних інновацій, світовий досвід підтримки стабільності функціонування суспільних систем, здійснення реформ та стратегії реагування на виклики сьогодення тощо. Так, на прикладі соціальної політики окремих західноєвропейських держав автори доводять необхідність додаткового державного втручання у цю сферу, зокрема шляхом запровадження системи страхування, але з обов'язковим залученням до цього процесу підприємців та громадськості, бо інакше поширюється невдоволення населення державним втручанням, а безконтрольна бюрократія в умовах соціальної напруги стає все більше «прискіпливішою» [18, с. 408–409]. Цікавими є й авторські висновки щодо реалізації національної політики в Україні, які базуються на досвіді національної політики Франції, Іспанії та інших багатонаціональних країн і врахуванні тих помилок, які супроводжували вирішення національного питання на загальнодержавному рівні у зазначених країнах.

Окремі аспекти державного управління у сфері культури стали предметом дисертаційних досліджень. Їхні автори аналізують діяльність інститутів влади, особливості державного регулювання та управління культурою. Водночас є окремі праці, які розкривають теоретичні аспекти проблеми та виступають підґрунтям для подальших наукових досліджень. Приміром, теоретико-методологічна модель здійснення державного управління на принципах людиноцентризму є предметом наукових пошуків П. М. Петровського. У його працях [19, 20] розкрито трансформаційний вплив гуманітарної парадигми на систему державного управління, виділено конкретні напрямки реалізації гуманітарної парадигми як засобу демократичного й ефективного реформування державного управління. Автор наголошує, що гуманітарна парадигма увібрала в себе сукупність знань про людину, сконцентрувала передовий досвід її пізнання та діяльності, вона впроваджується всупереч таким соціально-політичним доктринам, як нацизм, марксизм, етатизм, авторитаризм, фундаменталізм і стає змістом різних форм демократичного врядування [21, с. 19]. Екстраполюючи теоретичні напрацювання на українські реалії, П. М. Петровський обґрунтовує, що проведення гуманітарного аудиту щодо більшості державно-управлінських рішень і дій незалежними від держави структурами, а також громадськими організаціями може бути необхідною умовою перетворення гуманітарної парадигми в домінуючу модель державного управління України [21, с. 23].

У свою чергу, культурологічні засади державного управління проаналізувала у своїй дисертаційній роботі Ж. А. Писаренко [22]. Вона доводить наявність причинно-наслідкового зв'язку між ментальними рисами українців та характеристиками культури державного управління. За її словами, конформізм, крайній індивідуалізм, консерватизм, патерналізм та правовий нігілізм, які притаманні українцям, проявляються в політичній і правовій культурі державних службовців у вигляді персоніфікації влади, ігноруванні законодавства, інертності та непослідовності політичних дій, а тому врахування цих ментальних рис є необхідною умовою розв'язання наявних проблем державного управління [23, с. 14].

Серед праць теоретично-прикладного характеру варто відзначити й роботи В. І. Малімона, що розглядають культурну політику держави як чинник реформування суспільства. За результатами свого дисертаційного дослідження, що значною мірою базується на аналізі зарубіжного досвіду державного управління у сфері культури, автор виділяє ряд спільних рис системи законодавчих і виконавчих механізмів моделей державного регулювання, які слід враховувати в Україні. Серед них: господарського-правова самостійність більшості культурно-мистецьких закладів, відмова держави від адміністрування у взаєминах з культурною сферою; відмова від утримання закладів, колективів, інституцій, лише фінансова допомога конкретним культурним проектам, де некомерційним (культурним, освітнім, релігійним) організаціям забезпечується пільговий режим господарювання, а державна підтримка, як правило, не є стовідсотковою; законодавче й економічне (через податкові пільги тощо) стимулювання недержавної підтримки культури, сприяння виникненню й розвитку мережі недержавних організацій (фондацій, агентств, мистецьких спілок), основна мета яких полягає в підтримці та розвитку культури) [24, с. 14]. При цьому В. І. Малімон переконаний, що ключовою для виведення культурної сфери України з кризи є проблема реформування законодавчої бази культури, оскільки інші шляхи (зміни в адміністративних механізмах, істотне збільшення бюджетного фінансування) є або безперспективними, або нереальними в сучасних умовах [24, с. 14].

Вагомий внесок у дослідження особливостей державного управління у сфері культури зробила О. С. Батіщева. Її дисертаційна робота [25] та ряд інших наукових праць присвячені переважно аналізу державного управління національною культурою в умовах глобалізації. Автор досить ґрунтовно вивчила зарубіжний досвід управління у сфері культури, порівнюючи різні моделі культурної політики в державах Європи та США. У цілому вона робить висновок про ефективність як політики протекціонізму та потужної державної підтримки, прикладом чого є Франція, так і політики залучення приватного капіталу в культурну сферу шляхом стимулювання благодійницької діяльності й надання приватним інвесторам за це податкових пільг, як це має місце у США. Дослідниця виділяє кращі, на її думку, елементи державної культурної політики, які могли б бути корисними для нашої держави.

Значна кількість робіт присвячена особливостям державного регулювання й управління культурою на рівні регіону. Показовою у цьому плані є робота Н. С. Фесенко [26], спрямована на вироблення практичних рекомендацій з покращення діяльності місцевих державних адміністрацій в галузі регулювання розвитку культури в регіоні. Процес «регулювання» дослідниця трактує як особливу форму управління шляхом постійного підтримання раніше встановленого порядку, забезпечення гармонійної взаємодії частин і компонентів об'єкта. Порівняльний аналіз специфічних особливостей трьох моделей державної політики у сфері культури (американської, британської і французької) дозволив автору виокремити їх спільні риси: відстороненість держави від жорсткого впливу на об'єкти регулювання, їх підтримка (фінансова, пільгова, податкова), стимулювання добродійництва і меценатства, сприяння розвитку мережі недержавних організацій, що впливають на розвиток культури. Причини неефективного впливу держави на розвиток сфери культури Н. С. Фесенко вбачає в багатофункціональності структури управлінських органів, дублюванні функцій, низькому рівні професіоналізму та обмеженості знань посадових осіб з деяких соціально-економічних дисциплін, сучасних інформаційних технологій та комп'ютерної техніки, що вимагає запровадження цілісної системи заходів щодо удосконалення організаційного механізму державного регулювання. На її переконання, децентралізація державного управління в Україні відкриває широкі перспективи щодо його удосконалення, у т.ч. шляхом поглиблення розмежування повноважень між органами державного управління та органами місцевого самоврядування.

Предметом дисертаційних досліджень є й окремі елементи культурного життя. Так, Т. В. Кузнякова докладно проаналізувала державне регулювання розвитку книговидання в Україні. Дослідивши світові тенденції розвитку книговидання, вона виділила французьку, американську та пострадянську моделі розвитку зазначеної галузі. Основними їх відмінностями виступають розповсюджені форми власності видавництва, домінуючі методи та інститути регулювання розвитку книговидання, а також існуюча система розповсюдження видавничої продукції. Характерно, що окрім зміни чинного законодавства та встановлення, зокрема митного й податкового, яке додатково б

захищало вітчизняних книговидавців, дослідниця вважає за необхідне збільшення державного замовлення на соціально значущі книги, удосконалення системи розповсюдження книг, сприяння розвиткові книжкових асоціацій, клубів та інших недержавних інституцій тощо [27]. У цьому контексті можна цілком погодитися з Т. В. Кузняковою, яка обґрунтовує положення про те, що лише адміністративними методами неможливо добитися позитивного ефекту, а для розвитку книговидання в Україні адміністративні методи мають гармонійно поєднуватися з економічними та правовими.

Співвідношення понять нація і держава, питання державної політики і її впливу на культуру, ідеологію, духовність розглянуті в монографії В. Кафарського [28, с. 10]. За словами самого автора, він спробував «розглянути державотворчі процеси в Україні через призму національних і загальнолюдських цінностей, через духовність як вічне начало і серцевину спільноти, що відроджує себе, викристалізовує культуру і мораль...» [28, с. 10]. У роботі розкрито сучасне бачення сутності національної держави, проаналізовано основні концепції української державності, роль політичних партій і рухів у формуванні державної політики з тих чи інших питань. Заслуговує на увагу також аналіз місця України в сучасному геополітичному просторі та внеску національних меншин у державотворчі процеси в Україні. Дослідник висловлює і окремі рекомендації щодо удосконалення державно-конфесійних відносин, державної мовної політики тощо, що є вагомими складовими гуманітарної політики держави.

Ефективна гуманітарна політика держави неможлива без успішного регулювання національних відносин і забезпечення прав національних меншин. Для України, як багатонаціональної держави, це питання є особливо актуальним, що отримало втілення в роботах І. Варзара, В. Даниленка, В. Євтуха, І. Кураса, О. Майбороди, П. Надолішнього, І. Попової, Ю. Римаренка, В. Скуратівського, В. Трощинського та багатьох інших. Ці дослідники запропонували ряд практичних кроків щодо гармонізації міжнаціональних відносин в Україні та підвищення рівня довіри національних меншин до держави. Так, І. Попова у дисертаційному дослідженні обґрунтовує доцільність відновлення роботи центрального органу виконавчої влади у статусі міністерства, уповноваженого здійснювати етнопонаціональну політику в державі та його регіональних підрозділів у структурі обласних державних адміністрацій, підвищення їх владно-управлінського статусу. Вона також пропонує для покращення співпраці громадських організацій етнічних спільнот та владних інституцій України, покликаних реалізовувати державну етнопонаціональну політику як на місцях, так і на загальнодержавному рівні, розробити кілька пілотних проектів, які б започатковували процеси етнокультурного розвитку, кооперації та суспільної самоорганізації спочатку на регіональному рівні з тим, щоб після опрацювання та аналізу отриманих результатів стала б можливою їх реалізація у загальнодержавному контексті [29, с. 14]. Подібні ідеї загалом заслуговують на увагу та можуть бути втілені в життя. Водночас дослідниця висловлює й ряд інших ініціатив, які, даючи змогу розширити потенціал національних спільнот в Україні, видаються певною мірою сумнівними та такими, що порушують права інших громадян. Йдеться, зокрема, про надання податкових пільг, які стимулювали б розвиток економічної ініціативи та комерційної діяльності організацій національних спільнот тощо.

Сучасні дослідники вказують на важливість державної мовної політики в процесі гармонізації міжнаціональних відносин. При цьому мовна політика є істотним чинником у забезпеченні права громадян на освіту. Ці питання докладно проаналізовані в ряді праць І. П. Лопушинського [30]. Заслугою автора є обґрунтування й уточнення багатьох ключових понять, зокрема таких, як «мовна політика», «державна мовна політика», «національна мовна політика», «регіональна мова», «мова національної меншини», «мовна освіта» тощо. Він також проаналізував передовий європейський досвід вирішення мовних проблем у галузі освіти, що передбачає регіоналізацію мовної підготовки, забезпечення вивчення, крім державної і рідної, як мінімум двох іноземних мов, зокрема тих, що в найближчій часовій перспективі будуть достатньо комунікативно потужними. При цьому дослідник висловлює переконання, що державна мовна політика та оновлені стандарти української мовної освіти мають поєднувати національні та загальноєвропейські компоненти, урахувати факти загальноєвропейського розвитку, включаючи необхідні знання про Європу, європейські надбання (у тому числі національні та регіональні мови), цінності та орієнтири [31].

Досвід Європейського Союзу в цілому та окремих національних політик держав-членів в інформаційній сфері розкрили в колективній монографії «Європейські комунікації» [32] Є. А. Макаренко, М. А. Ожеван, М. М. Рижков та ін. автори. Вони здійснили, на наш погляд, досить вдалу спробу проаналізувати наявні стратегії та програми становлення інформаційного суспільства, практику електронного урядування, правового регулювання змісту, технічних стандартів тощо у сфері інформації та комунікацій. У цьому контексті корисним є аналіз інформаційної політики України з огляду на адаптацію вітчизняного законодавства до законодавства країн – членів ЄС, місця і ролі України у структурі європейської інформаційної безпеки. Особливий інтерес становить огляд

європейського медіа ринку та ринку телекомунікацій, електронної комерції, електронної освіти, розважальних послуг, європейської політики міжкультурного співробітництва та ін. При цьому автори повсякчас виокремлюють європейський досвід, який, на їхню думку, є корисним для України.

Серед ключових напрямків досліджень гуманітарного розвитку в Україні чи не найбільше праць присвячено окремим аспектам управління й правового регулювання у сфері освіти. Специфікою підготовчого періоду на шляху до підписання Болонської декларації стала тривала інформаційно-роз'яснювальна робота, що велася у тому числі багатьма вченими. Вони, зокрема, підготували чимало видань, в яких зроблено переклад та загальний аналіз нормативних документів, які заклали основу Болонського процесу та Європейського простору вищої освіти. Так, М. Ф. Степко, Б. В. Клименко, Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ ще в 2004 р. напередодні приєднання України до Болонського процесу окреме дослідження [33] присвятили виданню повних текстів його основних офіційних документів в оригіналі (англійською мовою) та у перекладі на українську мову, а також розглянули концепцію навчання упродовж життя, яка втілюється в європейській системі освіти та поступово поширюється в Україні. Крім того, Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Є. І. Сокол і Б. В. Клименко в іншому виданні [34] провели аналіз основних офіційних документів Болонського процесу стосовно ступенів і циклів вищої освіти, а також охарактеризували систему кредитів ECTS, яка є загальноприйнятною в Європі. У цьому ж році побачили світ ще кілька збірників нормативно-правових документів [35], пов'язаних із Болонським процесом, а також бібліографічний покажчик праць [36], присвячених Болонському процесу (згодом його було доповнено та перевидано [37]). Видання подібних збірників документів мало місце і в подальшому. Крім того, з'явилися інші науково-методичні [38] та довідкові видання [39], які дають змогу докладніше ознайомитися з особливостями Болонського процесу, основними термінами й поняттями тощо.

Серед численних наукових досліджень, які стосуються тих чи інших аспектів розвитку освіти в контексті формування Європейського простору вищої освіти, виокремлюється напрям удосконалення управління освітою в контексті приєднання нашої держави до Болонського процесу. Досить активно в цьому напрямку працюють такі дослідники, як М. З. Згуровський, В. С. Журавський, В. Г. Кремень, Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін.

Ряд праць, присвячених перспективам реформування вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу, підготував колишній міністр освіти України В. Г. Кремень. За його редакцією передусім побачили світ документи і матеріали, що висвітлюють підготовчий процес України на шляху до підписання Болонської декларації [40], а також підготовлено навчальний посібник «Вища освіта України і Болонський процес» для викладачів і студентів, які безпосередньо залучені до реформування системи вищої освіти в Україні [41].

Процес реформування освіти в Україні у контексті входження до Болонської системи є предметом дослідження ряду дисертаційних робіт упродовж останнього десятиріччя. Більшість із них стосуються реформування вищої освіти, хоча й зачіпають деякі аспекти загальноосвітньої підготовки. С. К. Андрейчук у своєму дисертаційному дослідженні [42] відзначає величезну кількість праць, присвячених цій темі. З метою їх систематизації автор запропонував власну класифікацію праць за такими напрямками: організаційно-управлінський, концептуально-методичний, економіко-правничий, маркетингово-менеджерський, організаційно-педагогічний.

Серед ключових проблем гуманітарного розвитку вагоме місце посідають державно-конфесійні відносини. І хоча церква в Україні відділена від держави, вона відіграє визначальну роль в українському суспільстві та користується одним із найвищих рівнів довіри населення серед суспільних інститутів. Як наслідок, державно-конфесійні відносини активно досліджуються науковцями та експертами. Серед них слід відзначити О. М. Бикова, Ю. П. Богущького, В. Д. Бондаренка, Л. Д. Владиченко, В. Є. Єленського, С. І. Здіорука, А. М. Колодного, І. М. Мишака, Ю. Є. Решетнікова, Л. О. Филипович, П. Л. Яроцького та ін. Їхні праці присвячені окремим аспектам міжконфесійних відносин, правового регулювання державно-конфесійних відносин, діяльності окремих релігійних організацій тощо.

Водночас упродовж останнього десятиліття з'явився ряд дисертаційних праць, які безпосередньо аналізують механізми державно-конфесійних відносин як предмет науки державного управління. Так, В. М. Петрик розглянув шляхи та механізми вдосконалення державно-церковних відносин в Україні на прикладі новітніх релігійних об'єднань [43]. У свою чергу, І. В. Рябко проаналізував механізми взаємодії держави та церкви в Україні станом на кінець 2000-х років [44]. За результатами проведеного дослідження автор доводить, що в Україні відсутня концепція розвитку державно-церковних відносин, яка б враховувала специфіку різних релігійних організацій і їх можливий вплив на суспільство; наявна слабкість і недосконалість законодавчої бази державно-церковних відносин. Питання удосконалення конституційного законодавства України у сфері свободи совісті та віросповідання відповідно до міжнародно-правових норм та стандартів розкрито в працях І. М. Мишака. Дослідник аргументовано

доводить, що Україна активно співпрацює з міжнародними інституціями щодо в частині захисту прав і свобод людини, у тому числі права на свободу совісті. Він докладно аналізує відповідні міжнародні норми та процес їх імплементації в національне законодавство України [45]. Автору належить і ряд інших праць, в яких відтворено правові аспекти взаємодії держави та церкви. Зокрема, він проаналізував правову природу процесу відновлення майнових прав релігійних громад в Україні [46], вказавши конкретні приклади позитивної дії нормативно-правових актів та судової практики нашої держави на відновлення довіри віруючих до інститутів держави й забезпечення загального миру та злагоди. Окремо слід відзначити праці І. М. Мишака, присвячені питанням удосконалення законодавства й державної політики в цілому щодо охорони та збереження культурної спадщини [47]. Автор наголошує, що в Україні досить низький рівень залучення приватного капіталу та приватних інвестицій у справу реставрації і збереження об'єктів культурної спадщини. Одним з останніх досліджень у сфері державно-конфесійних відносин є огляд відповідних відносин, зроблений Л. Владиченко [48]. Одним з основних недоліків існування консультативних органів із гуманітарної сфери при Президентіві України дослідниця вважає відсутність у їхньому складі офіційних представників релігійних організацій.

Окреме місце серед наукових розробок окремих питань державного управління гуманітарною сферою посідають дослідження з питань реформування медичної сфери в Україні. Відповідна робота провадиться зусиллями науковців Національної академії державного управління при Президентіві України та її регіональних інститутів, Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України, Українського інституту стратегічних досліджень Міністерства охорони здоров'я України, інших наукових установ. Серед останніх ґрунтовних розробок цієї проблеми слід відзначити аналітичну доповідь на тему «Реформування сфери охорони здоров'я в Україні: організаційне, нормативно-правове та фінансово-економічне забезпечення» [49], підготовлену у Національному інституті стратегічних досліджень (автор Т. П. Попченко). Автор також висловив ряд практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавчого та ресурсного забезпечення системи охорони здоров'я, стимулювання розвитку добровільного медичного страхування, підвищення якості послуг та кадрового забезпечення охорони здоров'я тощо. Ряд досліджень присвячено механізмам державного управління медичною сферою. Серед теоретичних робіт з цієї проблематики заслуговує на увагу дисертація О. А. Скрипника [50], присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню впровадження структурно-функціональних змін у системі державного управління у сфері охорони здоров'я в Україні. Н. П. Кризина у дисертаційній роботі [51] та низці статей розкрила механізми формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні. Завдання держави дослідниця вбачає в тому, щоб створити оптимальну модель формування та реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я, яка б забезпечила виведення вітчизняної охорони здоров'я з тривалої системної кризи та відповідала європейським стандартам щодо забезпечення якості життя населення України. У свою чергу, І. І. Фуртак проаналізував механізми державного управління у сфері охорони здоров'я в контексті європейської інтеграції України [52]. На його переконання, засади та шляхи підвищення ефективності механізмів державного управління у сфері охорони здоров'я в контексті євроінтеграції України в сучасних умовах полягають у запровадженні управління наданням медичних послуг як медико-економічної категорії на усіх рівнях сфери охорони здоров'я через їх собівартість, пріоритет первинної медичної допомоги на засадах сімейної медицини, утримання лікаря загальної практики – сімейної медицини як організатора первинного рівня і розвитку засад громадянського суспільства із застосуванням автоматизованих систем управління як механізмів формування керованої сфери охорони здоров'я в інтересах територіальної громади. Практичні аспекти реформування системи охорони здоров'я на засадах загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування розкрито в дисертаційній роботі Т. В. Педченка [53]. Автор проаналізував сучасні моделі медичного страхування та визначив шляхи його впровадження в Україні. Він довів, що реформування вітчизняної системи охорони здоров'я на основі загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування сприятиме реалізації соціальної політики держави у медичній галузі, підвищенню ефективності використання державних коштів та якості надання медичної допомоги населенню України.

Таким чином, в Україні упродовж двох останніх десятиліть оприлюднено десятки монографічних та дисертаційних робіт, присвячених окремим проблемам державного управління гуманітарною сферою. Разом із тим на сьогодні практично відсутні комплексні дослідження з цієї проблеми, а головна увага науковців зосереджена на аналізі окремих складових гуманітарного розвитку. Найбільш дослідженими при цьому є питання культури та освіти. Характерною особливістю наявних досліджень є й те, що вони підготовлені не лише фахівцями з державного управління, а й інших галузей науки – істориками, філософами, культурологами, соціологами, що, з одного боку, розширює дослідницький інструментарій та надає цим дослідженням комплексного характеру, а з іншого – досить часто носить суто теоретичний

характер і не містить практичних рекомендацій для удосконалення діяльності державних органів та державної політики в цілому. Разом із тим недостатньо дослідженими залишаються прикладні аспекти організації державного управління гуманітарною сферою, співпраця держави й неурядових організацій та окремих громадян у гуманітарній сфері, законодавче та інституційне забезпечення реформи управління гуманітарною сферою.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук Г. В. Управление – фактор развития: Размышления об управленческой деятельности. – М. : Экономика, 2002. – 567 с.
2. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: Курс лекций. – 3.изд., доп. – М. : Омега-Л., 2005. – 579 с.
3. Атаманчук Г. В. Управление: сущность, ценность, эффективность. – М.: Академический Проект, 2006. – 543 с.
4. Лобанов В. В. Государственное управление и общественная политика: Учебное пособие. – СПб. : Питер, 2004. – 448 с.
5. Нижник Н. Р. Государственно-управленческие отношения в демократическом обществе / Н. Р. Нижник. – К., 1995. – 208 с.
6. Цветков В. В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика: монографія / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К.: Юридична думка, 2007. – 336 с.
7. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності: Політико-правовий аспект / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького, Академія правових наук України. – Х. : Право, 1996. – 164 с.
8. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького / В.Б.Авер'янов (заг.ред.). — К. : Юстиніан, 2007. – 288 с.
9. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: Навч. посіб. / Академія правових наук України. Київський регіональний центр; Українська Академія держ. управління при Президентові України. Кафедра держ. управління і менеджменту; Хмельницький ін-т регіонального управління та права / Н. Р. Нижник (заг.ред.), В. М. Олуйко (заг.ред.). – Л. : Видавництво Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2002. — 352с.
10. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади: Навч. посіб. / Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко та ін.; За заг. ред. проф. Н. Р. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 2002.
11. Державне управління: Словник-довідник / Українська Академія держ. управління при Президентові України; Інститут проблем держ. управління та місцевого самоврядування / В.М.Князев (заг.ред.), В.Д.Бакуменко (уклад.), В.Д.Бакуменко (заг.ред.). – К. : Видавництво УАДУ, 2002. – 228 с.
12. Методологія державного управління: Словник-довідник / Національна академія держ. управління при Президентові України; Інститут проблем держ. управління та місцевого самоврядування / В. І. Луговий (ред.), В. Д. Бакуменко (уклад.). – К. : Видавництво НАДУ, 2004. – 195 с.
13. Гуманітарна політика Української держави в новітній період: монографія / за ред. С. І. Здіорука. – К., 2006. – 403 с.
14. Кіндзерський С. А. Державне управління в гуманітарній сфері регіону України: стан та тенденції розвитку : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / С.А.Кіндзерський. – К., 2006. – 205 арк.
15. Скуратівський В. А. Гуманітарна політика в Україні : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, С. А. Чукут. – К. : Вид-во УАДУ, Міленіум, 2002. – 262 с.
16. Богуцький Ю. П. Культурогенез як філософсько-історичний феномен: дис... канд. філос. наук: 17.00.01 / Ю. П. Богуцький; Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв. – К., 2000. – 167 арк.
17. Богуцький Ю. П. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи : монографія / Юрій Богуцький. – К. : Веселка, 2008. – 199 с.
18. Культура, Ідеологія, Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. – К. : Знання України, 2002. – 580 с.
19. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління : монографія / П. М. Петровський; Львівський регіональний ін-т держ. управління Національної академії держ. управління при Президентові України. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – 252 с.
20. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / П. М. Петровський; Львів. регіон. ін-т держ. упр., Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2010. – 417 арк.

21. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / П.М. Петровський; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2010. – 32 с.
22. Писаренко Ж. А. Культурологічні засади державного управління : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Ж. А. Писаренко; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2010. – 232 арк.
23. Писаренко Ж. А. Культурологічні засади державного управління : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Ж. А. Писаренко; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2011. – 20 с.
24. Малімон В. І. Культурна політика держави як чинник реформування суспільства : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / В. І. Малімон ; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.
25. Батіщева О. С. Державне управління розвитком національної культури в умовах глобалізації : дис. ... канд. наук держ. упр.: 25.00.01 / О. С. Батіщева. – Л., 2007. – 227 с.
26. Фесенко Н. С. Державне регулювання розвитку культури на регіональному рівні: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Н. С. Фесенко ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2006.
27. Кузнякава Т.В. Державне регулювання розвитку книговидавництва в Україні: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Т.В. Кузнякава ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2008. – 20 с.
28. Кафарський В. Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність / В. Кафарський. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – 332 с.
29. Попова І. М. Механізми реалізації державної етнопонаціональної політики щодо національних меншин України: регіональний аспект: автореф. дис... канд. наук з держ. упр: 25.00.02 / І.М. Попова ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2007. – С. 14.
30. Лопушинський І. П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: досвід, проблеми та перспективи / І. П. Лопушинський ; Національна академія держ. управління при Президентіві України. – К. : Олді-плюс ; Херсон : [б.в.], 2006. – 456 с.
31. Лопушинський І. П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / І. П. Лопушинський; Національна академія держ. управління при Президентіві України. – К., 2008. – 36 с.
32. Європейські комунікації : Монографія / Макаренко Є. А., Ожеван М. А., Рижков М. М. та ін. – К. : Центр вільної преси, 2007. – 536 с.
33. Степко М. Ф. Болонський процес і навчання впродовж життя : монографія / М. Ф. Степко, Б. В. Клименко, Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ. – Х. : НГУ «ХП», 2004. – 112 с.
34. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л. Болонський процес: цикли, ступені, кредити : монографія / Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Є. І. Сокол, Б. В. Клименко. – Харків : НГУ «ХП», 2004. – 144 с.
35. Болонський процес : документи / уклад. З. І. Тимошенко [та ін.] ; Європейський ун-т. – К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2004. – 169 с.; Болонський процес: Нормативно-правові документи / уклад. З. І. Тимошенко [та ін.] ; Європейський ун-т. – К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2004. – 101 с.
36. Болонський процес [Текст] : бібліографія / уклад. Б. І. Корольов [та ін.] ; ред. З. І. Тимошенко ; Європейський ун-т. – К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2004. – 18 с.
37. Вища школа України і Болонський процес [Текст]: бібліограф. покажчик / упоряд. Б. І. Корольов [та ін.] ; АПН України, Інститут вищої освіти, Європейський ун-т. – К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2006. – 144 с.
38. Сучасна економічна освіта: Україна і Болонський процес [Текст] / ред. В. Д. Базилевич ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Економічний факультет, Науково-методична комісія Міністерства освіти і науки України з економіки та управління класичних ун-тів. – К. : Знання, 2006. – 326 с.
39. Болонський процес в дії: словник-довід. осн. термінів і понять з організації навч. процесу у ВНЗ / З. І. Тимошенко, О. І. Тимошенко ; Європейський ун-т. – К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2007. – 57 с.
40. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) / за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль: видавництво ТДПУ імені В.Гнатюка, 2004. – 147 с.

41. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посібник / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Освіта, 2004. – 384 с.
42. Андрейчук С. К. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу : дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / С. К. Андрейчук; Національна академія держ. управління при Президентові України. Львівський регіональний ін-т держ. управління. – Л., 2007. – 235 арк.
43. Петрик В. М. Шляхи та механізми вдосконалення державно-церковних відносин в Україні (на прикладі новітніх релігійних об'єднань) : дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / В. М. Петрик; Донецька держ. академія управління. – Донецьк, 2003. – 197 арк.
44. Рябко І. В. Механізми взаємодії держави та церкви в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / І. В. Рябко; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 226 арк.
45. Мищак І. М. Трансформація міжнародно-правових норм у сфері свободи совісті та віросповідання в конституційне законодавство України / І. М. Мищак // Конституційні засади модернізації України. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. – С. 303 – 311.
46. Мищак І. М. Нормативно-правове регулювання відновлення майнових прав релігійних громад в Україні / І. М. Мищак // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2012. – № 3. – С. 46 – 51.
47. Мищак І. М. Основні напрямки розвитку законодавства щодо охорони культурної спадщини в Україні // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 1. – С. 14–19.
48. Владиченко Л. Огляд відносин між державою і релігійними організаціями в Україні у 2012 році / Лариса Владиченко // Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку / За ред. В. Д. Бондаренка та І. М. Мищака. – К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 40–50.
49. Попченко Т. П. Реформування сфери охорони здоров'я в Україні: організаційне, нормативно-правове та фінансово-економічне забезпечення: аналіт. доп. / Т. П. Попченко. – К. : НІСД, 2012. – 96 с.
50. Скрипник О. А. Трансформація державного управління у сфері охорони здоров'я в Україні: структурно-функціональний підхід [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / О. А. Скрипник; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Д., 2011. – 20 с.
51. Кризина Н. П. Державна політика України в галузі охорони здоров'я: механізми формування та реалізації : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Н. П. Кризина; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2008. – 410 арк.
52. Фуртак І. І. Механізми державного управління у сфері охорони здоров'я в контексті європейської інтеграції України : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / І. І. Фуртак; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Л., 2010. – 245 арк.
53. Педченко Т. В. Державне управління системою охорони здоров'я на засадах загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Т. В. Педченко ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2004. – 196 арк.

** Белашова Наталя Валентинівна – аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України.*